

Een geval van feitelijke insubordinatie

door

PROF. MR. G.L. COOLEN

Hoe een Rus, als vrijwilliger in Nederlandse krijgsdienst, op 13 december 1815 tijdens een mars van Beverwijk naar Hoorn zijn meerdere, een sergeant-majoor, een slag geeft met de kolf van zijn geweer, ten gevolge waarvan deze onderofficier een stuk van zijn kaakbeen met een kies eraan verliest en waarvoor de dader slechts niet met de dood wordt gestraft omdat door de krijgsraad verzachtende omstandigheden worden aangenomen.

De militair-rechterlijke organisatie in het begin van de negentiende eeuw

In 1815 was het grondgebied van Nederland - met het oog op de organisatie van het krijgsvolk te lande, dus van het leger - verdeeld in tien provinciale commandementen.¹⁾ In elk van deze commandementen was één garnizoensplaats aangewezen als hoofdplaats. In deze hoofdplaats resideerde de provinciale commandant, die niet alleen het bevel voerde over de in het commandement gelegeerde troepen, maar ook verantwoordelijk was voor de handhaving van de orde en tucht. Hij werd in de toen geldende *Regtspleging* voor de *Landmagt* aangeduid als *commanderend generaal*. Ook was in elk provinciaal commandement een krijgsraad gevestigd, waarvan de president en de zes leden werden benoemd door de *commanderend generaal*. Zij werden gekozen uit de officieren van het in de hoofdplaats gelegeerde garnizoen. De functie van openbaar aanklager bij de krijgsraden werd vervuld door de *auditeur-militair*, een door de Koning benoemde rechtsgeleerde burgerfunctionaris. Hij vervulde tot 1912 tevens de functie van secretaris van de krijgsraad. Omdat de *Regtspleging* was gebaseerd op het inquisitoire strafproces, was geen taak weggelegd voor een raadsman.

Of een militair wel of niet naar de krijgsraad zou worden verwezen, besliste de *commanderend generaal*. Hij bepaalde ook of wel of niet een vooronderzoek zou worden gehouden. De *Regtspleging* sprak in dit verband van het houden van *informatiën*. Met het oog hierop voorzag de *Regtspleging* in de mogelijkheid van het benoemen van twee *officieren-commissaris*.

De krijgsraden hadden destijds een tijdelijk karakter: president en leden werden bij elkaar geroepen voor de behandeling van een bepaalde zaak. In geval van veroordeling stond voor de veroordeelde militair in beginsel hoger beroep open bij het Hoog Militair Gerechtshof, destijds gevestigd te Utrecht. De *auditeur-militair* beschikte niet over het recht van hoger beroep. Wel diende elk vonnis ter goedkeuring - de wet sprak van *approbatie* - aan het Hof te worden toegezonden.²⁾

Het Hoog Militair Gerechtshof telde negen leden: drie burgerrechters, onder wie de president, drie officieren van de zeemacht en drie officieren van de landmacht. Zij

¹⁾ Deze indeling liep niet geheel gelijk met de staatkundige indeling. Zo vormden Drente en Groningen één provinciaal commandement.

²⁾ In 1925 werd de *approbatie* afgeschaft. Tevens werd aan de openbare aanklager het recht van hoger beroep toegekend.

werden allen door de Koning voor het leven benoemd.³⁾ De functie van openbaar aanklager bij het Hof werd vervuld door de *Advocaat-fiscaal*. Ook deze rechtsgeleerde burgerfunctionaris werd door de Koning benoemd.⁴⁾

Tegen uitspraken (*sententiën*) van het Hoog Militair Gerechtshof stond geen beroep in cassatie open bij de Hoge Raad. Het Hof was dus de hoogste militaire rechter.⁵⁾

Het incident

Het is 13 december 1815. Een detachement van het 10de Bataljon West-Indische Jagers is op mars van Beverwijk naar Hoorn. Onder hen Wassilie Wannom, een Rus, oud 32 jaar en op 30 oktober 1814 als vrijwilliger in 's lands krijgsdienst getreden.⁶⁾ Het lopen valt hem moeilijk. In de buurt van Alkmaar gekomen, geeft hij het op. Hij weigert nog één stap te zetten. Als hem door een sergeant om opheldering wordt gevraagd, antwoordt hij, wijzend naar zijn been: 'Krank aan voet'. De sergeant-majoor wordt erbij gehaald, die Wannom opdracht geeft verder te lopen. Wannom blijft echter staan, waar hij staat en begint uitdagend te fluiten. De sergeant-majoor raakt geïrriteerd en geeft Wannom enkele slagen met een dunne stok die hij onderweg van een struik heeft afgesneden. Wannom reageert met de vraag 'Waarom slaan?', maar loopt niettemin door. Na een pas of tien draait hij zich echter plotseling om, pakt zijn geweer - dat hij over de schouder draagt met de kolf naar achteren - bij de tromp beet en geeft de sergeant-majoor zo'n harde klap tegen het hoofd dat deze valt op de grond. Als hij weer opstaat, merkt hij dat hij een gat in zijn wang heeft en dat een stuk van zijn kaakbeen met een kies eraan is weggeslagen. Wannom wordt vastgegrepen en naar Alkmaar afgevoerd. Daar wordt hij geïnterneerd in het Provoosthuis.⁷⁾

De commandant van Wassilie Wannom meldt het incident aan de *commanderend generaal* van Noord-Holland, die het besluit neemt Wannom naar de krijgsraad te verwijzen. Tevens bepaalt hij dat in de zaak *informatiën* zullen worden gehouden. Wannom wordt het misdrijf *feitelijke insubordinatie* ten laste gelegd, het opzettelijk gebruiken van geweld tegen een meerdere in de uitoefening van diens functie. Bevoegd de zaak te behandelen is de Krijgsraad van Noord-Holland te Alkmaar.

Het vooronderzoek

Op 20 december 1815 wordt Wassilie Wannom, nog steeds gedetineerd in het Provoosthuis te Alkmaar, in het kader van de *informatiën* door twee officieren-commissaris gehoord. Hij bekent de feiten waarvan hij wordt beschuldigd. Als hem tijdens een tweede verhoor op 3 januari 1816 wordt gevraagd wat er nu precies op 13 december tussen hem en de sergeant-majoor is voorgevallen, antwoordt hij dat hij die dag zo dronken was dat hij dat niet meer weet. Tijdens beide verhoren treedt een tolk op die

³⁾ Aanvankelijk werden uitsluitend de drie rechtsgeleerde leden voor het leven benoemd. In 1815 werd echter in de Grondwet een bepaling (artikel 188 lid 2) opgenomen, die luidde: "(Het Hoog Militair Gerechtshof) zal uit een gelijk getal Rechtsgeleerden, Zee-officieren en Land-officieren bestaan, die voor hun leven door den Koning worden benoemd." In 1848 verdween de bepaling weer uit de Grondwet.

⁴⁾ Bij het HMG was slechts één Advocaat-Fiscaal werkzaam, voor de gehele krijgsmacht. Dit is zo tot het einde gebleven.

⁵⁾ Dit veranderde in 1979, toen de Rijkswet tot invoering van de rechtsmiddelen van cassatie, cassatie in het belang der wet en herziening in het militaire strafproces (Stb. 1979, 69) in werking trad.

⁶⁾ Een kopie van het dossier Wannom is in juni 2002 ontvangen van het Rijksarchief Noord-Holland, Kleine Houtweg 18, 2012 CH Haarlem.

⁷⁾ Een provoosthuis is een soort huis van bewaring, beheerd door een onderofficier, aangeduid als provoost of als provoost-geweldige.

- zoals de stukken vermelden - niet alleen de Russische taal spreekt, maar ook ‘bekwaam is om in die taal te schrijven’.

Op 3 januari 1816 worden ook twee getuigen gehoord: de sergeant die - toen Wannom weigerde verder te lopen - hem als eerste om opheldering vroeg, en het slachtoffer, de sergeant-majoor. Beider verklaringen stemmen in grote lijnen met elkaar overeen, op één punt na. De sergeant beantwoordt de vraag of Wannom tijdens de mars *beschonken* was, zoals hij zelf stelt, zonder meer bevestigend. De sergeant-majoor echter verklaart dat hij van enige dronkenschap bij Wannom ‘niets heeft kunnen merken’. Maar, zo voegt hij aan deze verklaring toe, bij Wannom merk je niet gauw iets. Hij had eens in Frankrijk meegemaakt dat Wannom binnen de tijd van drie uur vier flessen brandewijn had leeggedronken. Ook toen viel van dronkenschap niets bij hem te merken.

Als hierna de gevolgen van de hem toegebrachte slag ter sprake worden gebracht, bevestigt de sergeant-majoor de eerder door hem gegeven lezing. Tevens toont hij - het staat zo in het verslag - ‘een stuk kakebeen waaraan eene kies gehecht is’.

Ondanks alles voelt de sergeant-majoor geen wrok jegens Wassilie Wannom. Hij verklaart tegenover beide officieren-commissaris dat hij eigenlijk niets ten nadele van Wannom kan zeggen ‘daar dezelve integendeel zich altijd zeer wel, en zoo als een goed militair betaamt, heeft gedragen, en ook gedurende zijne diensttijd geen straf heeft ondergaan’.

De terechtzitting

Op 26 en 27 januari 1816 komt de krijgsraad bijeen voor de behandeling van de zaak. Alles verloopt volgens de regels. Omdat de tolk die tijdens de *informatiën* optrad, niet beschikbaar is, wordt op voordracht van de auditeur-militair een ander als tolk aangewezen, die echter - zoals de notulen vermelden - de Russische taal weliswaar machtig is, maar ‘dezelve niet kan schrijven’.

Op de eerste zittingsdag worden, vertaald in het Russisch, de verklaringen voorgelezen die Wassilie Wannom tijdens het vooronderzoek heeft afgelegd. Als hij zegt te blijven bij hetgeen hij eerder heeft verklaart, besluit de krijgsraad ‘na deliberatie met eenparigheid van stemmen’ dat de zaak voor voldongen zal worden gehouden en dat de auditeur-militair in de gelegenheid zal worden gesteld tot het indienen van zijn *Conclusie van Eisch*.

De tweede zittingsdag begint met het requisitoir van de auditeur-militair. Door hem wordt de *Conclusie van Eisch* voorgelezen. Hierna wordt door de leden van de krijgsraad, te beginnen met het jongste lid, over de inhoud van de eis gestemd. Met eenparigheid van stemmen wordt besloten de eis te volgen.

Het vonnis

Het ‘in naam van den Koning’ gewezen vonnis opent met een weergave van al hetgeen Wassilie Wannom aan de officieren-commissaris heeft bekend ‘en ook anderszins aan dezen Krijgsraad gebleken is’. Ook vermeldt het vonnis dat Wannom ‘niets tot zijne verschoning heeft in te brengen dan dat hij *beschonken* was geweest en door eenige slagen met een stok, welke de sergeant-majoor hem toen had toegebracht, baloorig was geworden’.

Het vonnis eindigt met de vaststelling dat Wannom zich schuldig heeft gemaakt aan het misdrijf, omschreven in artikel 100 van het *Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te Lande*. Dit artikel bepaalt dat elke onderofficier of soldaat die zich tegen zijn meer-

dere in rang met de daad verzet of een daad van geweld tegen hem pleegt, met de dood zal worden gestraft, 'ten ware mitigerende omstandigheden aanwezig en bewezen waren, in welk geval de regter den schuldige eene mindere straf zal mogen opleggen'. Omdat de krijgsraad verzachtende omstandigheden aanwezig acht, wordt Wannom, in plaats van tot de doodstraf, veroordeeld tot 'de straf van den kruiwagen voor den tijd van zes jaren'. Tevens wordt hij vervallen verklaard 'van den militairen stand door hem in dienst van dit Rijk bekleed'.

De straf van de kruiwagen houdt gevangenhouding in en dwangarbeid, waarbij de gestrafte gedurende de arbeid wordt geketend, aan een kruiwagen of op andere wijze, naar gelang van de werkzaamheden.

Het vonnis wordt uitgesproken op 27 januari 1816 en de volgende dag ter approbatie voorgelegd aan het Hoog Militair Gerechtshof. Op maandag, 29 januari 1816 wordt de gevraagde approbatie verleend. Er zijn dan sedert het strafbare feit is begaan zes weken verstreken.
